

Зайцева М. О.
Національний університет
«Юридична академія України ім. Я.
Мудрого»

ОСОБЛИВОСТІ ОПИСІВ ПРИРОДИ В ТРИЛОГІЇ ДЖ. ТОЛКІЄНА ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В ТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена аналізу описів природи в трилогії Дж. Толкієна «The Lord of the Rings». Охарактеризовано функції пейзажів взагалі та їх функції в трилогії зокрема. Авторка запропонувала власні класифікації описів природи.

Крім того, було проведено порівняння мовних засобів в описах природи в трилогії з мовними засобами в тексті перекладу А.В. Немірової «Володар перснів».

Ключові слова: мовні засоби, порівняння, пейзаж, персоніфікація, переміщення, уточнення, спрощені синтаксичні конструкції.

Творчість видатного англійського лінгвіста та письменника, професора Оксфорду Дж.Р.Р.Толкієна – це окрема сторінка чи навіть цілий розділ в історії культури двадцятого століття. Всесвітній рух "толкіністів", стійка популярність у масового читача, зацікавленість з боку філологів, культурологів та літературних критиків, увага митців до "нової міфології", створеної письменником, не тільки не згасають, але й набувають все різноманітніших та непередбачуваних форм. Здається, що його твори були проаналізовані в усіх деталях. Проте, пейзажні описи, які розглядалися митцями-пейзажистами, фотографами, архітекторами, чомусь не пригорнули уваги лінгвістів, хоча сам автор був знавцем та прихильником природи.

Крім того, ще один факт пригорнув нашу увагу. Центральний твір Толкієна «Володар перснів» (The Lord of the Rings) був перекладений усіма основними західноєвропейськими та багатьма іншими мовами світу, більше того, кожен новий переклад сприймався у відповідній країні як визначна подія, порівняти яку можна лише з виходом, власне, «Володаря перснів» в Великій Британії у 1954 – 55 роках. Наприклад, у Росії вийшло шість

перекладів цього роману, і цей факт вражає, особливо якщо брати до уваги обсяг роману - близько 1500 сторінок англійською мовою. Є також декілька перекладів російською мовою романів «Хобіт» (The Hobbit) та «Сильмариліон» (The Silmarillion). Стосовно перекладів українською мовою, то їх існує зовсім таки небагато. В нашій роботі ми звернулись до перекладу А.В. Немірової «Володар перснів» з точки зору відтворення пейзажних описів при перекладі.

З оглядом на все вищесказане, можна казати про **актуальність** обраної теми.

Об'єкт дослідження – пейзажні описи у творі Дж. Толкієна «The Lord of the Rings» та їх переклад (А.В. Немірова «Володар перснів»).

Предмет дослідження – особливості описів природи (на прикладі твору Дж. Толкієна «Володар перснів») та їх відтворення при перекладі.

Мета дослідження – визначити специфіку пейзажних описів (на прикладі твору Дж. Толкієна «The Lord of the Rings») та особливості їх перекладу.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні **завдання**: окреслити поняття « пейзаж »; розробити класифікацію пейзажних описів в трилогії; провести порівняльний аналіз мовних засобів в оригінальному тексті і тексті перекладу.

Матеріалом для дослідження був обран твір Дж. Толкієна «The Lord of the Rings» та переклад А.В. Немірової «Володар перснів».

Проблемі ролі пейзажу в художніх творах чимало уваги приділяли багато вчених, наприклад, К. Григор'ян, К. Пигарев, В. Стасевич, Б. Галанов [1; 2; 5; 8]. Читаючи будь-який художній твір, ми часто зіштовхуємося з тим або іншим описом природи, різних природних явищ, що займає помітне місце в художньому тексті й значною мірою визначає його образотворчі якості. Відповідно до визначення, наданому в «Словнику літературознавчих термінів», «Пейзаж (франц. paysage, від paus – країна, місцевість) – зображення картин природи, що виконує в художньому творі різні функції залежно від стилю й методу письменника»[9, с. 265].

Традиційно виділяють наступні основні функції природних описів: пояснення часу й місця подій (функція фона); пояснення стану, настрою героя (психологічна функція) за допомогою прийому психологічної паралелі або протиставлення; створення певного

емоційного тону (ліричного, драматичного, трагічного, героїчного), зв'язаного у творі з характером подій і їхнім фіналом; вираження філософських, соціальних, естетичних, етичних ідей; сюжетно-композиційна функція (прискорення або вповільнення дії для досягнення необхідного художнього ефекту, попередження дії). Описи природи можуть бути й не функціональними, тобто «самостійними» – важливими самі по собі, що представляють природу в різноманітті її життя, як самостійний персонаж твору. Саме такими є описи природи у Толкієна. Він навіть застосовує велику літеру в назвах. Таким чином автор демонструє своє ставлення до природи саме як до окремого явища, що не залежить від героїв твору. І це пов'язане з біографічними фактами. У 1896 році мати письменника разом з дітьми перебирається з Бірмінгема в село Серхоул. Саме в околицях Серхоула Толкієн зацікавився світом дерев, прагнучи розпізнати їх таємниці. Не випадково незабутні дерева з'являються в творах письменника. А могутні велетні вражають уяву читачів [12].

*Away over the flats they could glimpse the low hill of Bucklebury across **the River**, but it was now to their left /J. Tolkien /.*

*Near at hand the mist was now almost gone; though here and there it lay in hollows of the wood, and to the south of them, out of a deep fold cutting right across **the Forest**, the fog still rose like steam or wisps of white smoke /J. Tolkien /.*

Пейзажи виконують функцію комунікативного скріплення трилогії, тобто описи є засобом зрощення поширених мовних утворювань в одне цілісне явище [6].

Щодо класифікацій пейзажу, то , наприклад, В.А. Кухаренко виділяє 2 типи пейзажу – це статичний (відбиває стабілізовані стани природи) та динамічний (відбиває "дію" природи, що веде до статичного стану) [3, с.33]. Загальною безпосередньою функцією статичного й динамічного пейзажу є створення тла сюжетних подій, тобто функція актуалізації просторового континуума художнього твору [3, с. 48]. Однак ця функція має крім просторової ще й антропоцентричну спрямованість, тому що образ природи виступає не як мета, а як засіб поглибленого роз'яснення образу персонажа і його станів. Тут проявляється двоспрямованість

пейзажу – він або виражає гармонію персонажа із природою, або їхній антагонізм [3, с. 59].

На додаток до сказаного, динамічний пейзаж сигналізує про зміну сюжетного ходу, тобто виступає в композиційній функції перемикача дії. Слід відзначити, що Дж. Толкієн у своєму творі «The Lord of the rings» має як статичні, так і динамічні пейзажі.

The leaves were all thicker and greener about the edges of the glade, enclosing it with an almost solid wall /J. Tolkien /.

Це приклад статичного пейзажу, де автор просто розповідає про постійне явище.

Ось приклад динамічного пейзажу:

The sun **was beginning** to get low and the light of afternoon was on the land as they went down the hill. Найчастіше для позначення динамічного стану пейзажу автор використовує часи групи Continuous (тривалий час). Present Continuous описує дію або стан, що триває у момент розмови або у період теперішнього часу. Цим даний час відрізняється від Present Indefinite, який виражає дію або стан як звичайний або характерний для суб'єкта. В українській мові обидва відтинки теперішнього часу передаються однією формою дієслова недоконаного виду.

Аналіз фактичного матеріалу дозволив розробити і власні класифікації. По-перше, враховуючи принцип кількості, можна всі описи розділити на детальні пейзажні описи та загальні пейзажні описи. Детальний пейзаж – зображення картини природи в одну мить, але у всій повноті, у безлічі подробиць ландшафту, рослинності, погодних умов, конкретної пори року та доби.

Наприклад, *They waded the stream, and hurried over a wide open space, rush-grown and treeless, on the further side. Beyond that they came again to a belt of trees: tall oaks, for the most part, with here and there an elm tree or an ash. The ground was fairly level, and there was little undergrowth; but the trees were too close for them to see far ahead. The leaves blew upwards in sudden gusts of wind, and spots of rain began to fall from the overcast sky. Then the wind died away and the rain came streaming down. They trudged along as fast as they could, over patches of grass, and through thick drifts of old leaves; and all about them the rain pattered and trickled /J. Tolkien /.*

Загальний пейзаж – це зображення панорамного виду. Наприклад, *They went on for perhaps another couple of miles. Then the sun gleamed out of ragged clouds again and the rain lessened /J. Tolkien /.*

По-друге, за предметом опису, всі пейзажі можна розділити на: річні, гірські, морські пейзажі та лісові.

Слід відзначити, що у Толкієна переважають гірські та лісові пейзажі, зустрічаються також річні пейзажі. Але головною особливістю цих пейзажів є те, що вони є детальними .

Наприклад, *The next morning dawned even brighter than before. But the air was chill again; already the wind was turning back towards the east. For two more nights they marched on, climbing steadily but ever more slowly as their road wound up into the hills, and the mountains towered up, nearer and nearer. On the third morning Caradhras rose before them, a mighty peak, tipped with snow like silver, but with sheer naked sides, dull red as if stained with blood /J. Tolkien /.*

А ось приклад лісового пейзажу, де автор загостріє увагу саме на деревах.

They reached the strip of dry land between the lake and the cliffs: it was narrow, often hardly a dozen yards across, and encumbered with fallen rock and stones; but they found a way, hugging the cliff, and keeping as far from the dark water as they might. A mile southwards along the shore they came upon holly trees. Stumps and dead boughs were rotting in the shallows, the remains it seemed of old thickets, or of a hedge that had once lined the road across the drowned valley. But close under the cliff there stood, still strong and living, two tall trees, larger than any trees of holly that Frodo had ever seen or imagined. Their great roots spread from the wall to the water. Under the looming cliffs they had looked like mere bushes, when seen far off from the top of the Stair; but now they towered overhead, stiff, dark, and silent, throwing deep night-shadows about their feet, standing like sentinel pillars at the end of the road /J. Tolkien /.

По-третє, за станом природи : ясна або похмура погода. Можна сказати, що описи поганої погоди зустрічаються частіше ніж описи гарної сонячної погоди.

Наприклад, *Almost at once the sun seemed to sink into the trees behind them. They thought of the slanting light of evening glittering on the Brandywine River, and the windows of Bucklebury beginning to gleam with hundreds of lights. Great shadows fell across them; trunks and branches of trees hung dark and threatening over the path. White mists began to rise and*

curl on the surface of the river and stray about the roots of the trees upon its borders. Out of the very ground at their feet a shadowy steam arose and mingled with the swiftly falling dusk /J. Tolkien /.

Далі звернемо увагу на переклад описів природи. Раніше було зазначено, що природа для Дж. Толкієна є окремим персонажем. В оригінальному тексті вживається велика літера: the River, the Forest. Але в тексті перекладу це втрачається: *Плаский пагорб Брендітропа вже підіймався за рікою, але не просто перед ними, а далеко ліворуч. Поблизу туман майже розвіявся, тільки у лісових яругах та понад глибокою щілиною, що розрізала ліс на півдні, ще курилися білі хмаринки, схожі на дим /А. Немірова/.*

На лексичному рівні при перекладі мовних засобів теж зустрічаються деякі особливості. Розглянемо приклад:

It was early April and the sky was now clearing after heavy rain. The sun was down, and a cool pale evening was quietly fading into nigh /J. Tolkien /. -Квічень був напочатку, і небо виярювалося з-під хмар після сильного дощу. Сонце вже закотилося, прохолодний блідий вечір тихо танув у сутінках /А. Немірова/.

Слово *night* згідно з «Oxford Dictionary» має первинне значення ніч, а слово *сутінки* перекладається як *twilight* [10].

There were green trees with trunks of dark smoke: their leaves opened like a whole spring unfolding in a moment, and their shining branches dropped glowing flowers down upon the astonished hobbits, disappearing with a sweet scent just before they touched their upturned faces /J. Tolkien /. - Зелені дерева зі стовбурами з тьмяного диму розпускались у небі; листя їх розкривалось, немов навесні, і з сяючих гілок сипалися на захоплених гобітів сріблясті квіти, і танули, залишаючи солодкі запахи, ледь-ледь не торкнувшись задертих догори голів/А. Немірова/.

Цей приклад теж містить неповний відповідник перекладу, слово *face* має первинне значення обличчя, а слово *голова* перекладається як *head*, згідно з «Oxford Dictionary» [10].

At the south end of the greensward there was an opening. There the green floor ran on into the wood, and formed a wide space like a hall, roofed by the boughs of trees. Their great trunks ran like pillars down each side. In the middle there was a wood-fire blazing, and upon the tree-pillars torches with lights of gold and silver were burning steadil /J. Tolkien /. -На південному боці галявини гілля дерев так переплелось,

що утворилося справжнє склепіння. *Стрункі стовбури підтримували його, як колони. Посередині палало багаття, а довкола смолоскипи розливали рівне золотаве й сріблясте світло* /А. Немірова/.

Лексична одиниця *great* має такі значення: 1. of an extent, amount, or intensity considerably above average; 2. of ability, quality, or eminence considerably above average; 3. used before a noun to emphasize a particular description of someone or something [10], але ж зовсім не *стрункий*.

Наступною особливістю, яку можна виокремити в тексті перекладу – це використання перекладачем нейтральних лексичних значень замість маркованих: *The banks of the stream sank, as it reached the levels and became broader and shallower, wandering off towards the Marish and the Rive* /J. Tolkien /.-Береги струмка стали низькими, він поширив, утратив глибину і спокійно тік кудись у бік Брендівіни /А. Немірова/.

Ми бачимо, що у цьому прикладі перекладач загублене експресивне забарвлення, яке хотів показати автор.

On three sides the woods pressed upon it; but eastward the ground fell steeply and the tops of the dark trees, growing at the bottom of the slope, were below their feet. Beyond, the low lands lay dim and flat under the stars /J. Tolkien /.- З трьох боків її **обступив** ліс, але зі сходу дерева росли лише нижче по схилу, так що їхні верхівки були на одному рівні з ногами гобітів, а ще нижче спали повиті туманом темні долини /А. Немірова/.

Тут ми можемо побачити, що використовується слово *обступив* для перекладу лексичної одиниці *pressed*. Але, на нашу думку, експресивно-емоційне забарвлення не зберігається. Автор хоче сказати, що ліс наче *тиснув* (*pressed*).

Отже, в тексті перекладу частіше використовуються нейтральні лексичні одиниці на відміну від оригінального тексту.

Ще однією особливістю, яку ми виявили при розгляданні пейзажних описів в тексті перекладу, – це вилучення персоніфікації. Наприклад, *They were cut off from the wind by the ridge behind, and the air was still and stuffy* /J. Tolkien /.- **Залишений** позаду пагорб перешкодивав вітрові віяти у долині, і незабаром стало задушно /А. Немірова/. *But this hindered them; for the grass was thick and tussocky, and the ground uneven, and the trees began to draw together into thicket* /J. Tolkien /.- Але це дуже заважало **рухові**: трави були високі, земля

грудкувата, а дерева росли дедалі ближче одне до одного /А. Немірова/.

They had been a fortnight on the way when the weather changed. The wind suddenly fell and then veered round to the south/J. Tolkien /. – На другий тиждень подорожі погода змінилася /А. Немірова/.

Але персоніфікація є важливою для Дж. Толкієна. Оскільки для нього Гобіти – це істоти, такі ж як і люди. Навіть себе він бачив хобітом: « Я люблю сади, дерева, позбавлені слідів механізації фермерські землі. Я курю трубку, мені подобається проста здорова їжа ...».

They could see it running on into the wood, wide in places and open above, though every now and again the trees drew in and overshadowed it with their dark boughs /J. Tolkien /. – Навіть здаля можна було побачити, яка вона широка, лише де-не-де крони дерев нависали над нею /А. Немірова/.

На синтаксичному рівні в оригінальному тексті спостерігається таке явище, як переміщення (fronting). Переміщення – це зміна порядку слів в реченні, коли другорядні члени речення переміщені на початок. Переміщення може бути разом з інверсією. Переміщення (fronting) є дуже важливим прийомом для англомовних текстів. Якщо автор його вживає, то, очевидно, воно має певне значення.

Touched with gold and red the autumn trees seemed to be sailing rootless in a shadowy sea/J. Tolkien /. – Дерева, по-осінньому золоті та багрянні, немов пливли у похмурому морі /А. Немірова/.

As the cheerless shadows of the aerly evening began to fall the Company made really to set out/J. Tolkien /. – Загін Хранителів приготувався до виходу, коли згустилися безрадісні ранні сутінки /А. Немірова/.

Особливість, яка дуже часто зустрічається у тексті перекладу, -- це спрощення синтаксичних конструкцій.

Наприклад, *After a while they plunged into a deeply cloven track between tall trees that rustled their dry leaves in the night/J. Tolkien /.* – Потім вони звернули на стежку між високих дерев. Сухе листя тихо шелестіло над їхніми головами /А. Немірова/.

У наступному прикладі знову ж таки спрощена конструкція шляхом розділення одного складного речення на два простих.

The leaves of trees were glistening, and every twig was dripping; the grass was grey with cold dew/J. Tolkien /. – Листя на деревах виблискувало, з

кожної гілочки звисали краплинки. Холодна роса вкривала траву сріблястими намистинами /А. Немірова/.

Всі ці приклади свідчать про те, що перекладач намагається спростити синтаксичні конструкції, які використовує Толкієн, і тим самим зробити речення простими та не обтяженими сполучниками, хоча сполучники відіграють важливу роль. Таке явище, як вживання значної кількості сполучників, називається в англійській стилістиці *polysyndeton*. Його функція – це створення ритму, посилення головної думки та надання емотивності. Ще одне явище, яке зустрілось нам при аналізі перекладу пейзажних описів на синтаксичному рівні – це уточнення. Уточнення – перехід від більш широкого поняття до більш вузького як визначає «Довідник з пунктуації» під редакцією Д. Розенталя [7].

Автор для того, щоб уточнити, ставить двокрапку, а перекладач ставить кому, уникаючи уточнення.

Looking ahead they could see only tree-trunks of innumerable sizes and shapes: straight or bent, twisted, leaning, squat or slender, smooth or gnarled and branched; and all the stems were green or grey with moss and slimy, shaggy growths/J. Tolkien /. – *А попередю нічого не було видно, крім незчисленних стовбурів, кривих і струнких, товстих і тонких, рівних і гіллястих; всі вони обросли лишайником, сірим та зеленим, і слизькими наростами /А. Немірова/.*

У цьому прикладі перекладач не дотримується уточнення, що є у тексті оригіналу.

There was no tree nor any visible water: it was a country of grass and short springy turf, silent except for the whisper of the air over the edges of the land, and high lonely cries of strange birds/J. Tolkien /. – *Не було там ні дерев, ні води, тільки кучерявий, пружний дерен і тиша, лише вітер посвистував десь високо, та звідкись з неба лунали зрідка крики самотніх незнайомих птахів /А. Немірова/.*

Також ми зустрілися з прикладами, коли перекладач навпаки ставила двокрапку для уточнення, коли сам автор цього не робив.

Наприклад, It ran cunningly, taking a line that seemed chosen so as to keep as much hidden as possible from the view, both of the hill-tops above and of the flats to the west. It dived into dells, and hugged steep banks; and where it passed over flatter and more open ground on either side of it there were lines of large boulders and hewn stones that screened the

travellers almost like a hedge/J. Tolkien /. – Стежина примхливо звивалася, наче її навмисно прокладали так, щоб краще сховати того, хто йде по ній, від верхівок гір та від рівнини на заході: вона пірнала в западини, тулилася до стрімких урвищ, а на рівних та відкритих місцях подорожніх заступали купи валунів та обтесаного каміння, навалені обабіч /А. Немірова/.

Всі ці особливості, можливо, й спростили текст та зробили його більш адаптованим для українського читача, але призвели до того, що у перекладі авторський стиль є дещо викривленим. На нашу думку, при будь-якому перекладі необхідно максимально зберігати цей самий авторський стиль, тому що саме завдяки стилю читачі можуть зрозуміти та відчути якісь культурні особливості тієї чи іншої країни, можуть перейнятися духом того часу, про який йдеться у творі. На жаль, обсяг статті не дозволяє провести більш детальний аналіз, тому обрана тема є перспективною і заслуговує на подальші дослідження.

Література:

1. Галанов Б.Е. Книжка про книжки (Очерки). – М.: Детская литература, 1974. – 128 с.
2. Григорян К. Н. Судьбы романтизма в русской литературе // Русский романтизм. – Л.: Наука, 1978. – С. 11.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Немірова А.В. Володар перснів : Хранителі Персня (переклад з англійської). – Х.: Фоліо, 2003. – 432с.
5. Пигарев К.В. К вопросу о русском классицизме. – М., 1989. – 100 с.
6. Прохоров Ю.Е. Действительность: Текст. Дискурс: учеб. Пособие. – 3-е изд. – М.: Наука, 2009. – 224 с.
7. Розенталь Д. Э. Справочник по пунктуации. – М.: АСТ, 1997. – 79 с.
8. Стасевич В.Н. Пейзаж. Картина и действительность. – М., 1984. – 40 с.
9. Тимофеев Л.И., Тураев С.В. Словарь литературоведческих терминов. – М.: Просвещение, 1974. – 510с.
10. Oxford Dictionary/ Режим доступа – <http://oxforddictionaries.com/>

11. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. – London : Harper Collins Publishers , 1995. – 1137 с.

12. Лучшие биографии: Дж. Толкиен / Режим доступа – <http://www.litra.ru/biography>.

Зайцева М.А. Особенности описаний природы в трилогии Дж. Толкиена «The Lord of the Rings» и их отображение в тексте перевода. Статья посвящена анализу описаний природы в трилогии Дж. Толкиена «The Lord of the Rings». Охарактеризованы функции пейзажа в целом и их функции в трилогии в частности. Автором статьи были предложены собственные классификации описаний природы.

Кроме того, был проведен сопоставительный анализ языковых средств в пейзажах в трилогии с языковыми средствами в тексте перевода.

Ключевые слова: языковые средства, сравнительный анализ, пейзаж, персонификация, перемещение, уточнение, упрощенные синтаксические конструкции.

Zaitseva M.A. Peculiarities descriptions of nature in Tolkien's trilogy, J. «The Lord of the Rings» and their representation in the translated version. This article analyzes the descriptions of nature in Tolkien's trilogy «The Lord of the Rings». The functions of the landscape as a whole and their functions in the trilogy in particular have been characterized . The author of the article has suggested her own classifications of descriptions of nature.

In addition, a comparative analysis have been made. The aim of which is to compare the language means describing landscapes in the trilogy with those in the text of the translation.

Keywords: language means, comparative analysis, landscape, personification, fronting, adjustment, simplified syntactic constructions.